

Михайло РОМАНЮК

ФОРМИ І МЕТОДИ ПРОТИСТОЯННЯ ЗБРОЙНОГО ПІДПІЛЛЯ ОУН ЗОЛОЧІВСЬКОЇ ОКРУГИ РАДЯНСЬКІЙ ТОТАЛІТАРНІЙ СИСТЕМІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-х – ПОЧАТКУ 1950-х РОКІВ

На підставі різноманітних джерельних матеріалів, серед яких як повстанські документи, так і документи МДБ, проаналізовано основні форми й методи боротьби націоналістичного підпілля Золочівської округи ОУН проти радянської окупаційної влади в регіоні. Розглянуто тактику українського визвольного руху періоду 1946–1953 рр., виокремлено та охарактеризовано основні напрямки протирежимного спротиву, зосередивши при цьому увагу на пропагандистській та бойовій діяльності збройного підпілля ОУН, здійснено спробу їхньої класифікації. На конкретних прикладах розкрито оперативно-бойову діяльність повстанських підрозділів на теренах округи.

Ключові слова: ОУН, УПА, Золочівська округа ОУН, НКВД, пропаганда, друкарня, тактика, листівка, боївка.

Золочівська округа ОУН проіснувала 16 років – від створення в листопаді 1937 р. і до ліквідації в березні 1953 р. її керівного центру. У структурі збройного підпілля ОУН вона входила до складу Львівського обласного/крайового проводу ОУН, а в структурі УПА – Львівської воєнної округи «Буг». За час свого функціонування округа пройшла складний еволюційний шлях: від малочисельної організаційної сітки з декількома сотнями членів до багатотисячного збройного підпілля, яке впродовж десяти років вело боротьбу проти радянського окупаційного режиму.

У період максимального розвитку, який припадає на 1948–1949 рр., Золочівська округа ОУН об'єднувала дев'ять районів за діючим тоді адміністративним поділом: Бродівський, Буський, Глинянський, Заболотцівський, Золочівський, Краснянський, Олеський, Підкамінський та Поморянський. За сучасним адміністративно-територіальним устроєм це територія Бродівського, Буського, Золочівського й частково Перемишлянського районів Львівської області.

В українській історіографії відсутні окремі дослідження форм і методів протистояння націоналістичного підпілля Золочівщини сталінській тоталітарній системі. Деякі аспекти знаходимо в узагальнюючих працях із історії українського визвольного руху та роботах про діяльність ОУН і УПА¹, а основним джерелом для висвітлення

¹ Федун Петро-«Полтава». Концепція Самостійної України. – Львів, 2013. – Т. 2: Документи і матеріали / [упоряд. і відп. ред. М. В. Романюк]. – 896 с.; *Ніколаєва Н.* Підпільні друкарні ОУН та їх ліквідація каральними органами СРСР в 1944–1954 рр. / Н. Ніколаєва. – Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2012. – 132 с. – (Літопис УПА. Серія «Події і люди», кн. 20); *Стасюк О.*

теми слугували архівні матеріали, насамперед, відомчих архівних установ – Галузевого архіву Служби безпеки України (м. Київ; далі – ГДА СБУ), Архіву Управління Служби безпеки України у Львівській обл. (м. Львів; далі – Архів УСБУ ЛО), Архіву Головного управління національної поліції у Львівській обл. (м. Львів; далі – Архів ГУНП ЛО) та матеріали опублікованих збірників повстанських документів².

Зміна військово-політичної ситуації у світі після закінчення Другої світової війни, розформування відділів УПА, реорганізація збройного підпілля ОУН, пов'язані зі зміною тактики, призвели до застосування нових форм і методів протистояння більшовицькій окупаційній владі. Тактичні завдання, поставлені Проводом ОУН, зосереджували зусилля на збереженні бойово-пропагандивного потенціалу підпілля для тривалого спротиву репресивно-каральній системі СРСР (т. зв. програма «Дажбог»). На порядок денний було представлено ті методи й засоби боротьби, які завдавали противникові значних як людських, так і матеріальних втрат при максимальному збереженні власних сил.

Упродовж 1946–1952 рр. основними напрямками діяльності збройного підпілля були пропагандивний та бойовий. При цьому слід зазначити, що з огляду на обмежені людські ресурси вони, як правило, перепліталися та взаємозалежали один від одного.

Із кожним роком боротьби дедалі більше уваги надавалося пропаганді як засобу боротьби проти впровадження на західноукраїнських землях радянської адміністративної системи. Цей напрямок діяльності регламентувався щорічними інструкціями та вказівками Головного осередку пропаганди при Проводі ОУН на українських землях і, зокрема, його керманіча Петра Федуна-«Полтави». Звіди по структурній вертикалі в низові клітини руху опору (округа-надрайон) надходили чіткі вказівки щодо першочергових завдань, форм і засобів їх реалізації, включно з розробками роздаткового матеріалу (як правило, листівок)³. Значну роль у цьому процесі відігравали й малі крайові проводи, які пристосовували вимоги референтури пропаганди до місцевих суспільно-політичних реалій та кадрового потенціалу підпілля.

Починаючи від 1947 р., значно звужується значення усної пропаганди, яка, на відміну від періоду масової повстанської боротьби, проводилася не у вигляді мітингів та зборів, а, як правило, в індивідуальному порядку під час зустрічей повстанців з окремими громадянами чи при їхньому перебуванні на постой в хатах тощо.

Підпільні друкарні ОУН (1941–1953 рр.) / О. Стасюк. – Львів, 2011. – 296 с.; *Стасюк О.* Радянські виборчі кампанії повоєнного періоду та політика радянізації західноукраїнського суспільства / О. Стасюк, В. Ільницький // Радянські виборчі кампанії в Західній Україні (1946–1951 рр.): зб. док. і матер. / [упоряд. і відп. ред. О. Стасюк]. – Львів, 2011. – С. 3–36. – (Серія «Український визвольний рух у ХХ столітті»); *Стасюк О.* Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941–1953 рр.) / О. Стасюк. – Львів, 2006. – 384 с.; *Іщук О.* Ліквідація органами державної безпеки УРСР підпільних типографій Організації українських націоналістів у 1944–1954 рр. / О. Іщук, Н. Ніколаєва. – Київ, 2007. – 38 с.; *Іщук О.* Молодіжні організації ОУН (1939–1955 рр.) / О. Іщук. – Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2011. – 944 с. – (Літопис Української Повстанської Армії. Бібліотека. – Т. 11).

² Літопис УПА. Нова серія. – Київ; Торонто, 2014. – Т. 24: Золочівська округа ОУН: Організаційні документи. 1941–1952 / [упоряд. М. Романюк]. – 1400 с.

³ *Федун Петро-«Полтава».* Концепція Самостійної України. – Т. 2... – С. 451–660.

Наприклад, у третьому кварталі 1950 р. у Золочівському районі повстанці провели 81 гутірку з населенням (45 зі старшими людьми та 36 із молоддю), на яких була присутня 151 особа (відповідно 96 і 55)⁴. Як бачимо, у середньому в таких заходах брало участь 1–2 особи.

Натомість за умов конспіративної діяльності великого значення набула друкована пропаганда, особливо на завершальному етапі боротьби. Так, крайовий провідник ОУН Євген Пришляк-«Ярема» на допитах свідчив, що у 1950–1951 рр. пропагандистська робота здебільшого зводилася до розповсюдження націоналістичних брошур та листівок серед населення. Цією справою на теренах Львівського краю ОУН займалися всі учасники підпілля: від нього як керівника крайового проводу ОУН починаючи і рядовими повстанцями закінчуючи. Отримані з референтури пропаганди Проводу ОУН матеріали розсилалися по окружних проводах ОУН, а ті через свої техзвена мали розмножувати відповідну їх кількість для забезпечення надрайонних та районних проводів ОУН. Окрім нової літератури, постійно передруковувалася та, яка була отримана в попередні роки. Література розповсюджувалася методом вручення довіреним особам у населених пунктах, а листівки найчастіше розкидалися або розвішувалися в помітних і людних місцях⁵.

Невід’ємним елементом пропагандистської роботи збройного підпілля була видавнича справа, яка, як засвідчують архівні матеріали, була досить добре налагоджена в досліджуваному терені. При окружному, надрайонних та окремих районних проводах функціонували технічні звена, які, власне, й займалися розмноженням націоналістичної літератури.

Одне з техзвен Золочівського надрайонного проводу ОУН упродовж 1947–1949 рр. функціонувало у криївці в лісовому масиві неподалік с. Зозулі Золочівського району, яке було під особистим наглядом Василя Кука-«Леміша». Тут друкувалася величезна кількість періодичних та неперіодичних видань, брошур, листівок, зокрема: «За волю нації», «За Україну», «До волі», «На зміну», «Юні друзі», «Не на життя, а на смерть»; нариси про відомих націоналістів: «Ольга Басараб», «Полковник Кричевський», «Іван Богун» та інші. У друкарню ці видання надходили в одному примірнику з різних проводів ОУН і тут розмножувалися не менше як у десяти примірниках⁶. Наприклад, некролог Осипа Безпалька був надрукований тиражем 2000 прим.⁷

Довший час активно функціонувала підпільна друкарня при Бродівському надрайонному проводі ОУН. Дане техзвено в 1948–1949 рр. дислокувалося в господарстві жителя с. Суховоля Підкамінського району Петра Кліма, а його керівником був Федір Юрчук-«Горліс», разом із ним працювали: Євген Гуляйгородський-«Горох», Степан

⁴ Пропагандивний звіт (за місяці липень, серпень і вересень 1950 р). Райони: Золочів, Поморяни, Красне // Архів Центру дослідження визвольного руху (далі – Архів ЦДВР). – Ф. 5. – Колекція 2 (у стадії впорядкування).

⁵ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 5. – Спр. 67417. – Т. 3. – Арк. 107–108, 112.

⁶ Архів управління Служби безпеки України у Львівській області (далі – Архів УСБУ ЛО). – Спр. П-11755. – Арк. 43 зв.; *Стасюк О.* Підпільні друкарні ОУН (1941–1953 рр.)... – С. 41; *Ніколаєва Н.* Підпільні друкарні ОУН... – С. 68–69.

⁷ Архів УСБУ ЛО. – Спр. П-11755. – Арк. 25 зв.

Клим-«Степаньок» та друкарка «Галя»⁸. Упродовж 1950–1951 рр. інше техзвено цього проводу діяло в тодішньому Заболотцівському районі, а до його складу входили: Марія Андрушак-«Марійка», Ірина Чучман-«Зенка», Ірина Слобода-«Оля»⁹. Відтак цей видавничий осередок було перенесено у Бродівський район, де до травня 1952 р. діяв при кущі Петра Сала-«Загірського»¹⁰.

Відомо також про існування цілого ряду друкарень Золочівського окружного проводу ОУН, зокрема, розгромлених чекістами біля с. Велин Заболотцівського району (27 грудня 1948 р.) та с. Жарків Підкамінського району (14 січня 1949 р.)¹¹. Ще один видавничий осередок упродовж зими 1950–1951 рр. діяв в околиці с. Майдан Краснянського району, де на саморобному ротаторі підпільні брошури розмножували Іван Лашук-«Петро» та Стефанія Вірлик-«Леся»¹². Діяльність останньої із відомих друкарень на теренах округи (діяла під назвою «друкарня ім. ген. Тараса Чупринки») фіксуємо станом на січень 1952 р. Її існування підтверджує у своїх зізнаннях і крайовий провідник Є. Пришляк-«Ярема»¹³.

Варто зауважити, що, попри використання найрізноманітнішої стаціонарної друкарської техніки, значна кількість друкованої продукції виготовлялася на друкарських машинках під копірку, як правило, 12 примірників одноразово. Найчастіше в такий спосіб розмножувалися дрібніші видання (листівки, відозви, заклики), рідше – за відсутності потужнішого друкарського обладнання, більші публіцистичні праці чи вишкільні збірники. Із огляду на це різнився і їхній тираж. Листівки видавалися тиражем у кілька сотень примірників, а брошури – у кілька десятків. Наприклад, лише за липень-вересень 1950 р. у Поморянському районі на друкарській машинці було виготовлено 1400 прим. листівок (5 назв, відповідно тиражем 150, 100, 150, 500, 500) та дві брошури накладом 36 прим., відповідно по 12 та 24 прим.¹⁴

Про розмах видавничої справи на Золочівщині свідчать цифри: за 1947–1951 рр. співробітниками органів МДБ під час облав вилучено один друкарський станок, 6 ротаторів, 36 друкарських машинок, сотні кілограмів шрифту та інше обладнання¹⁵.

Зі свідчень того ж таки «Яреми» відомо, що в 1951 р. перед окружними провідниками ОУН Львівщини поставлене завдання розпочати видання власної популярної

⁸ Архів УСБУ ЛО. – Спр. 30800. – Т. 1. – Арк. 234–237; Там само. – Т. 2. – Арк. 172; Архів УСБУ ЛО. – Спр. 27680. – Арк. 43.

⁹ ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67417. – Т. 1. – Арк. 69–70; Архів УСБУ ЛО. – Спр. П-24132. – Арк. 237.

¹⁰ Архів УСБУ ЛО. – Спр. П-25894. – Арк. 13–16, 75.

¹¹ Архів УСБУ ЛО. – Спр. П-25045. – Арк. 27, 30, 42–43; ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 47. – Арк. 334; *Ишук О.* Ліквідація органами державної безпеки УРСР підпільних типографій... – С. 13.

¹² Архів УСБУ ЛО. – Спр. П-24132. – Арк. 18.

¹³ ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67417. – Т. 1. – Арк. 69–70, 203; Там само. – Т. 3. – Арк. 59–60; Літопис УПА. Нова серія. – Т. 24: Золочівська округа ОУН... – С. 1048–1051.

¹⁴ Пропагандивний звіт (за місяці липень, серпень і вересень 1950 р). Райони: Золочів, Поморяни, Красне // Архів ЦДВР. – Ф. 5. – Колекція 2 (у стадії впорядкування).

¹⁵ Підрахунок зроблено за: ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 13–31.

газети було реалізовано лише на Золочівщині, де вона виходила під назвою «Голос правди»¹⁶. Загалом упродовж 1951–1952 рр. вийшло друком три числа цього видання¹⁷.

Наприкінці 1940-х–початку 1950-х рр. пропагандистські акції підпілля були скеровані на: а) популяризацію ОУН та її цілей; б) критику основних положень марксизму-ленінізму; в) викриття національної політики радянської влади; г) розвінчання ролі російського народу в поневоленні України та русифікаторську політику влади; г) спробу довести неминучість третьої світової війни та поразку в ній СРСР; д) викриття окупаційної політики радянської влади (вибори, грошова реформа, колективізація, добровільне переселення та ін.)¹⁸.

Серед розповсюджуваної літератури важливе місце займали праці з історії України, героїки національно-визвольних змагань українського народу різних епох, які доносили до населення правдиву історію, без фальсифікації й перекручень, при-таманних радянським версіям.

Особливий наголос робився на протидії впровадженню на західноукраїнських землях колгоспної системи. У листівках та відозвах підпілля викривало експлуаторську суть колгоспів, умови життя в цих утвореннях¹⁹. Готувалися та поширювалися листівки, розраховані на різні соціальні та вікові групи й верстви населення: батьків, молодь, школярів, колгоспників, селянство загалом, східно- та західноукраїнське середовище тощо. Наприклад, Заболотцівський районний провід ОУН звітував, що у другому кварталі 1950 р. з вищого проводу він отримав 69 одиниць друкованої продукції та своїми зусиллями виготовив 1450. За цей час розповсюджено серед селян – 839, робітників – 6, інтелігенції – 46, молоді – 140, східняків – 76, а також відправлено на Львів – 7 та СУЗ – 115 прим. Загалом розійшлося 1 229 видань²⁰.

Паралельно з проведенням актів індивідуальної розправи супроти найбільш запопадливих вислужників радянської влади збройне підпілля ОУН намагалося за допомогою спеціальних листівок широко проінформувати місцеве населення про причини своїх дій. Прикладами таких неперіодичних видань можуть слугувати повідомлення про ліквідацію Климка Шури зі с. Скварява Краснянського району (листопад 1949 р.), Володимира Худзика зі с. Черниця Підкамінського району (1950 р.), Антона Долинюка і Сафата Кохманського зі с. Дуб'є Заболотцівського району (1950 р.) та Ярослава Семираза зі с. Підгір'я Поморянського району (травень 1951 р.)²¹.

Окремим напрямом пропагандивної діяльності націоналістичного підпілля кінця 40-х – початку 50-х рр. ХХ ст. стала праця по освоєнню східноукраїнського середовища. Цій ділянці роботи Провід ОУН надавав надзвичайно великого значення, розробивши спеціальні інструкції. Усі заходи, які стосувалися поширення підпілля

¹⁶ ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67417. – Т. 3. – Арк. 111.

¹⁷ Голос правди. Видає Організація Українських Націоналістів – Округа Золочів. – Листопад 1951. – Ч. 1 // ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 25. – Арк. 360–360 зв.; Літопис УПА. Нова серія. – Т. 24: Золочівська округа ОУН... – С. 1039–1051.

¹⁸ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 50. – Арк. 167–168.

¹⁹ Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН... – С. 133.

²⁰ Підрахунок зроблено за: Літопис УПА. Нова серія. – Т. 24: Золочівська округа ОУН... – С. 747–749.

²¹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 78. – Арк. 108, 121; Літопис УПА. Нова серія. – Т. 24: Золочівська округа ОУН... – С. 1053–1055.

ОУН на сході України, шифрувалися криптонімом «Олег» (уживалася також кодова назва «Харків»)²². За окружними проводами ОУН на західноукраїнських землях було закріплено по 2–3 східні області України, у яких підпільники повинні вести націоналістичну роботу. Із вилучених чекістами повстанських документів випливає, що за округами Карпатського краю були закріплені: за Коломийською (числовий криптонім «21») – Дніпропетровська та Запорізька; Калуською («23») – Миколаївська, Кіровоградська та Херсонська; Дрогобицькою («24») – Одеська та Ізмаїльська; Буковинською («20») – Молдавська РСР; Станіславською («22») – Кримська та ін.²³ Під час дослідження теми не вдалося віднайти інформації про закріплену територію за Золочівським та, зрештою, і за іншими округами Львівського краю. Проте, зважаючи на централізоване керівництво підпіллям в Україні, можемо сміло припустити, що Золочівська округа також мала підопічний терен на сході України, де повинна була б проводити свою роботу за спеціально розробленою для цього програмою «Орлик».

Відомо, що ще влітку 1948 р. керівник Львівського крайового проводу ОУН Осип Дяків-«Наум» дав вказівку окружним провідникам щодо підбору кандидатур для роботи на Сході²⁴. Завданнями оунівців, що йшли на Схід, були: збір розвідувальних даних; вивчення настроїв населення, умов життя робітників, селян та інтелігенції; ставлення населення до оунівського підпілля; вивчення місцевості; вербування нових учасників ОУН та створення бойових груп. Улітку 1950 р. референт СБ Львівського краю Є. Пришляк-«Чорнота» мав розмову із новопризначеним окружним провідником Золочівщини І. Черваком-«Олесем» про скерування підпільників у східні області, однак на той час необхідної кандидатури тут не виявилось²⁵.

Водночас у рамках програми «Орлик» велика увага приділялася роботі серед східняків, скерованих на роботу в західні регіони України. Із такими людьми постійно організовувалися зустрічі, їм передавалася для ознайомлення націоналістична література, зрештою, подекуди їх залучали до виконання певних доручень підпілля тощо. Про проведення таких зустрічей знаходимо інформацію майже в кожному повстанському звіті, де подано обставини її проведення, тематика розмови. Наприклад, у звіті із Золочівського району читаємо: «Переведено дві гутірки зі учителями СУЗ при участі по два учителі на гутірку. Темою розмов були програмові Постанови III-го НВЗ ОУН, ціль большевицького запламування нашого визвольного-революційного руху; організування комсомолу та піонерів, та перекручування історії України. Гутірка переводилася в дискусійній формі. Учителі подавали запитання: “Які є перспективи нашої боротьби проти такої сильної Москви горстки українських революціонерів; та чи не заскоро класти такі великі жертви, ослабляючи себе в час, коли повоєнна Росія звернула всі свої сили проти українського визвольного руху. Чи ми орієнтуємося на міжнародній ситуації з закордонних інформаці[й], чи лише з російської преси; чому існують колгоспи, коли проти них є наставлене майже все населення”. На закінчення розмови учителі признали нашу правість у боротьбі і нашу програму, насвітлюючи

²² *Ицук О.* Молодіжні організації ОУН (1939–1955 рр.)... – С. 94.

²³ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 31. – Арк. 140; ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 71. – Арк. 202–203.

²⁴ ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67417. – Т. 1. – Арк. 150–152.

²⁵ Там само. – Арк. 156.

себе як, наприклад, большевицького інтелігента, вповні залежного від кожного одного мвд-иста, виконувати лише їх доручення, яким невільно проявляти власної ініціативи, а матеріальне забезпечення гірше колгоспника»²⁶.

Натомість у звіті із Бродівського надрайону за 2-й квартал 1950 р. знаходимо певну статистику роботи в цьому напрямку. За вказаний час у Підкамінському районі серед східняків поширено 14 одиниць підпільної літератури, а ще 669 прим. відправлено на схід, у Заболотцівському районі – відповідно 76 і 115, Олеському – 12 і 1²⁷.

У бойових операціях застосовувалася лише партизанська тактика боротьби, яка передбачала нанесення ворогові удару невеликими силами з подальшим швидким відходом із зони проведення операції. Це дозволяло завдати миттєвих та результативних ударів по супротивнику з мінімальними власними втратами. Основними видами операцій стали: засідка, наскок, обстріл, диверсія та акти індивідуального терору.

Засідка як вид операції у 1947–1952 рр. використовувалася підпіллям для боротьби з військово-чекістськими групами, що оперували в терені, групами партійного активу, скерованими в населені пункти для проведення різноманітних господарських і політичних акцій, ліквідації партійних функціонерів та окремих співробітників органів МВС-МДБ. Такі операції передбачали раптовий напад із задалегідь підготовлених позицій на ворога з метою його ліквідації або деморалізації. Насамперед під удар потрапляли дільничні уповноважені райвідділів МВС, секретарі та інструктори райкомів партії, агенти міністерства заготовок та фінвідділів.

12 серпня 1949 р. поблизу присілка Малинище Підкамінського району вбиті райвоенком підполковник Павло Пономаренко, начальник першої частини військкомату капітан Георгій Яковлев, конюх РВК Андрій Вільчинський та поранений зав. складу РВК Михайло Волос. Військово-чекістська група, що прибула для переслідування повстанців, підірвалася на задалегідь розставлених мінах, у результаті чого загинули командир відділення військ МДБ сержант Кулук Бегемєєв та солдат Константин Полковников, знищена машина²⁸.

2 вересня 1949 р. на присілку Панькова Бродівського району знищені заступник голови райвиконкому Григорій Судовий та поранений агент районного уповноваженого міністерства заготовок Петро Базюк²⁹.

Тільки в 1950 р. на теренах Золочівської округи повстанці знищили 9 співробітників райвідділів МВС-МДБ та двох партійних функціонерів районного рівня³⁰, а в 1951 р. – ще трьох осіб із цих категорій³¹.

²⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 73. – Арк. 109.

²⁷ Підрахунок зроблено за: Літопис УПА. Нова серія. – Т. 24: Золочівська округа ОУН... – С. 745–751.

²⁸ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49. – Арк. 298; Там само. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 20. – Арк. 106–107, 164–165; Там само. – Спр. 23. – Арк. 188; Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. П-3. – Оп. 3. – Спр. 102. – Арк. 144, 166; Архів УСБУ ЛЮ. – Спр. П-22947. – Т. 2. – Арк. 190.

²⁹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49. – Арк. 299; Там само. – Т. 50. – Арк. 112; Там само. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 20. – Арк. 171; Там само. – Спр. 26. – Арк. 289.

³⁰ Підрахунок зроблено за: ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 22–25.

³¹ Там само. – Спр. 26–28.

Найпоширенішим видом операцій періоду збройного підпілля були наскоки, – раптові напади на стаціонарні об’єкти ворога з метою їх знищення, захоплення або виведення з ладу, нанесення безпосередніх втрат супротивнику, знищення його опорних пунктів, захоплення зброї та боєприпасів. У випадку неможливості наблизитися до об’єкта нападу використовувався ще такий різновид операцій, як обстріл із віддалених позицій.

Упродовж усього часу існування збройного підпілля ОУН на порядку денному стояла проблема боротьби проти насадження колгоспної системи в регіоні, адже, по-перше, ця система колективного господарювання загрожувала цілковитому зубожінню місцевого населення і, по-друге, похитнула б матеріальну базу самого руху опору, яке, здебільшого, трималося завдяки всебічній підтримці західноукраїнського селянства. Саме тому в перші повоєнні роки радянській владі не вдалося сколективізувати тутешніх землеробів, які при всебічній підтримці ОУН чинили завзятий опір.

Бойові операції на цьому відтинку зводилися до: 1) ліквідації ініціаторів створення, організаторів та керівного активу колгоспів; 2) підпалів приміщень колгоспів та зібраного збіжжя; 3) знищення сільськогосподарських машин, реманенту, великої та дрібної рогатої худоби; 4) підпалів майна депортованих сімей, які влада намагалася використати для розбудови колективних господарств.

Протистояння на «колгоспному фронті» особливо посилилося навесні 1948 р., після початку масової колективізації в регіоні. Цей напрямок боротьби як пріоритетний у липні 1948 р. виділив у своїх рішеннях і Провід ОУН на нараді в Іловському лісі на Миколаївщині. Перед підпіллям ставилося завдання не допустити до впровадження колгоспної системи в західних областях України, застосовуючи всі можливі методи, починаючи від посиленої пропаганди й закінчуючи бойовими операціями, спрямованими на ліквідацію колгоспів: їхнього майна, ініціаторів створення та керівного активу³².

Для ілюстрації розмаху протиколгоспної боротьби візьмемо лише три весняні місяці 1949 р. За цей час на теренах округи збройним підпіллям ОУН було проведено щонайменше 11 наскоків на колгоспи: 1 березня – с. Андріївка Краснянського району, 5 березня – с. Утішків того ж району, 25 березня – с. Лугове Заболотцівського району, 3 квітня – с. Махнівці Поморянського району, 4 квітня – с. Накваша Підкамінського району, 7 квітня – м. Буськ, 19 квітня – с. Великий Полухів Глинянського району, 1 травня – с. Смереківка Поморянського району, 6 травня – с. Печенія Глинянського району, 20 травня – с. Гумнисько Буського району, 22 травня – с. Грабова того ж району³³.

У 1950 р. у зв’язку з тим, що в західних областях України органи радянської влади завершували проведення суцільної колективізації, підпілля змінило тактику щодо колгоспів. Було заборонено проводити збройні акції проти колгоспів, натомість членам ОУН та їх симпатикам ставилося за мету проникати в керівний склад колгоспів і вже зі середини вести диверсійну роботу. Тактика проникнення давала підпіллю можливість отримати надійне джерело постачання матеріальних засобів, що було вкрай необхідним в умовах постійно зростаючого тиску каральних органів

³² ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 50. – Арк. 2–4.

³³ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 19. – Арк. 162, 209, 233–234, 242, 271, 321, 327, 338, 368–369; Там само. – Т. 21. – Арк. 127; ДАЛО. – Ф. П-3. – Оп. 3. – Спр. 102. – Арк. 134, 137, 144.

на населення³⁴. Із статистичних даних дізнаємося, що впродовж 1950 р. у районах Золочівської округи органи МДБ зафіксували 96 акцій («бандпроявів»), серед яких лише 14 було спрямовано проти колгоспів³⁵.

Паралельно з протиколгоспною акцією поширювалася й боротьба з винищувальними батальйонами, одним із головних завдань яких більшовики ставили забезпечення охорони колгоспів та їхнього активу. Розуміючи, що в тій ситуації, у якій після 1946 р. опинилося оунівське підпілля, знищити винищувальні батальйони, а відтак групи охорони громадського порядку неможливо, робота була зосереджена в напрямку мінімізації їхньої шкоди, завданої як самому підпіллю зокрема, так і українському громадянству загалом, а по можливості – використання їх для реалізації власних цілей. Із цією метою використовувалися наступні методи: фізична ліквідація найбільш запопадливих вислужників з-поміж стрибків, роззброєння таких груп, розсилання листів-попереджень та індивідуальна диверсійна робота³⁶.

Чи не найпоширенішими в боротьбі проти «стрибків» були напади з метою роззброєння. Такі операції на теренах округи проводилися кожного року й мали подвійну мету: 1) нейтралізувати ці парамілітарні формування і 2) здобути зброю, необхідну для подальшої боротьби. За свідченням надрайонного провідника ОУН С. Бутинського-«Оріха» завдяки проведенню таких акцій у розпорядженні кожного районного проводу ОУН було в запасі щонайменше 10 одиниць стрілецької зброї³⁷.

Характерним є те, що бійці ГООП здебільшого віддавали зброю повстанцям добровільно, а більшість із них навіть співпрацювала та допомагала останнім. Для замаскування цієї «добровільності» повстанці, як правило, влаштовували невеличку стрілянину в селі та відходили із забраною зброєю до лісу. Так, наприклад, 1 квітня 1949 р. у с. Дудин Підкамінського району повстанці знищили керівника групи Співака й дільничного уповноваженого РВ МВС Цінцірука, забрали ручний кулемет, 13 гвинтівок. Добровільну передачу цієї зброї повстанцям організував Іван Конів – один із бійців цієї групи, який разом із ще одним товаришем перейшов на нелегальне становище та вступив у лави збройного підпілля³⁸.

Доволі часто повстанці намагалися провести акції протидії радянзації українського села у час проведення більшовицькими урядовцями мітингів та зборів у населених пунктах, знищуючи при цьому останніх. У такому випадку в кільканадцять разів збільшувався розголос від операцій, адже свідками були десятки місцевих жителів. Наприклад, 23 березня 1947 р. у с. Станіславчик Бродівського району під час зборів знищено уповноважених РК КП(б)У Демченка і Яворського³⁹. Особливого резонансу в регіоні набула подібна акція підпільників у с. Трудовач Краснянського району, де 7 серпня 1947 р. у клубі знищено шестеро та стільки ж поранено функціонерів – районного та місцевого осередків комсомолу. Серед убитих і поранених

³⁴ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 50. – Арк. 21.

³⁵ Підрахунок зроблено за: ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 22–25.

³⁶ Архів УСБУ ЛО. – Спр. 30800. – Т. 1. – Арк. 230.

³⁷ Там само. – Т. 2. – Арк. 45.

³⁸ Архів УСБУ ЛО. – Спр. П-22499. – Т. 1. – Арк. 3, 53; Там само. – Спр. П-24741. – Арк. 45–47.

³⁹ Архів УСБУ ЛО. – Спр. П-24960. – Арк. 17, 41; ДАЛО. – Ф. П-3. – Оп. 2. – Спр. 91. – Арк. 32.

були, зокрема, двоє учасників спецгрупи РВ МДБ, які діяли під виглядом повстанців у селах Краснянщини⁴⁰.

Не залишалися поза увагою оунівців майже щорічні виборчі кампанії радянської влади в регіоні: до ВР УРСР (9 лютого 1947 р., 25 лютого 1951 р.), ВР СРСР (12 березня 1950), місцевих рад (30 грудня 1947 р., 1950 р.), народних суддів та засідателів (1949) і т.д.⁴¹ Незважаючи на те, що сили підпілля того часу були не такими поважними, як під час противиборчої кампанії зими 1945–1946 рр., їх вистачало, аби тримати окупаційну владу в напрузі та звести нанівець твердження про «добровільність» та «одногосність» народного волевиявлення. Особливо це було відчутно на виборах, проведених у лютому 1947 р., які місцеве населення під впливом націоналістичної пропаганди бойкотувало, як і вибори 1946 р., а «волевиявлення» реалізовувалося під тиском насланих гарнізонів та оперативних груп МДБ.

У противиборчих акціях основне місце посідало масове поширення різноманітних листівок, закликів, карикатур, проведення індивідуальних бесід із місцевими жителями тощо. Також проводилися і бойові операції, під час яких знищувалися партійні чиновники, скеровані для проведення виборів, зрештою, ліквідовувалися особливо заподадливі члени виборчих дільниць чи агітатори, підпалювалися приміщення та документація виборчих дільниць. Так, 5 січня 1947 р. знищено приміщення виборчої дільниці в с. Вишнівчик Поморянського району⁴², 23 січня 1949 р. проведена подібна акція у с. Солова Глинянського району⁴³, 10 грудня 1947 р. знищено члена виборчої дільниці у с. Клекотів Бродівського району⁴⁴, 27 січня 1949 р. обстріляно партійця по дорозі на виборчу дільницю у с. Жарків Підкамінського району⁴⁵.

Не надто поширеним був такий вид операцій, як диверсія, який передбачав здійснення руйнувань та ушкоджень важливих комунікаційних об'єктів ворога. Особливо відзначився в цій ділянці роботи керівник Підкамінського, а відтак Олеського районного проводу ОУН Михайло Павлінський-«Бродяга», який сам добре володів саперною справою й зумів підготувати досвідчених фахівців.

Найактивнішим у проведенні диверсійних акцій можна вважати 1949 р., коли завдяки зусиллям українських повстанців чотири рази під укіс летіли поїзди. Більшість із цих операцій була підготовлена та проведена «Бродягою» та його бойовиками: «Грізним», «Романом», «Комаром», «Чорногорою», «Шумом» та «Юрком»⁴⁶. Як наслідок – ворогові завдано величезної матеріальної шкоди, вже не кажучи про суспільний резонанс, що його мали такі операції. Так, 22 травня 1949 р. на перегоні Ожидів–Красне Олеського району через підрив колії зазнав аварії товарний поїзд

⁴⁰ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 14. – Арк. 158–161; Там само. – Спр. 18. – Арк. 380; Там само. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49. – Арк. 191–194, 229; Там само. – Т. 50. – Арк. 160; Архів Головного управління Національної поліції у Львівській області (далі – Архів ГУНП ЛО). – Ф. 111. – Оп. 1. – Спр. Р-19932. Учетное дело на семью участника «ОУН-УПА» Фурда Василя Васильевича. – Арк. 26.

⁴¹ Стасюк О. Радянські виборчі кампанії повоєнного періоду... – С. 32.

⁴² ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49. – Арк. 236.

⁴³ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 19. – Арк. 57.

⁴⁴ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49. – Арк. 221.

⁴⁵ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 19. – Арк. 67–68.

⁴⁶ Архів УСБУ ЛО. – Спр. 27680. – Арк. 54 зв.–55; Там само. – Спр. 30800. – Т. 2. – Арк. 49.

№ 993: поранення зазнав один залізничник, розбито паровоз, 11 вагонів, пошкоджено 200 метрів полотна, рух призупинено на 18 год. 53 хв. Сума збитків – 27 368 крб.⁴⁷ Через кілька днів, 25 травня, подібну диверсію вчинено на вітці залізниці місцевого значення між селами Скварява Краснянського району та Княже Золочівського району: розбито паровоз, 9 вагонів та одну платформу, зруйновано до 150 метрів дороги⁴⁸, а 20 червня знову на перегоні Красне–Ожидів підірвано залізничне полотно перед товарним потягом № 1032 – з колії зійшов паровоз, рух транспорту зупинено на 6 год.⁴⁹ 3 липня 1949 р. між станціями Броди та Червоноармійськ стараннями керівника Бродівського районного проводу ОУН Михайла Горбатюка–«Чупринки» та його бойовиків «Морозенка» і «Ігора» пущено під укїс товарний поїзд № 907. Аварії зазнав паровоз та два вагони, рух потягів зупинено майже на 10 год.⁵⁰

Окрім диверсій на залізній дорозі, повстанці використовували міни й за інших обставин – найчастіше для прикриття шляхів відступу після наскоку на ворожі об'єкти. Наприклад, 9 квітня 1948 р. у с. Черниця Підкамінського району, йдучи до місця проведення акції, підірвалися начальник штабу винищувального батальйону РВ МДБ Микола Івін і рядовий ВВ МДБ Никифор Миколаєв⁵¹, а 24 вересня того ж року у с. Побіч Олеського району від вибуху міни загинули молодший сержант і боєць ВВ МДБ, а ще один зазнав поранення⁵².

В окремих випадках використовували міни для того, щоб провчити окупантів, які повсюдно знущалися з минулого українського народу, його атрибутики, свят і традицій. Так, 14.10.1948 р. у с. Суховоля Підкамінського району під час зняття національного прапора підірвався співробітник РВ МВС Григорій Кожин, а за кілька годин там же при спробі зірвати листівки, приурочені річниці УПА, така ж доля спіткала заступника начальника райвідділу МДБ Михайла Літуса, ще один боєць був поранений⁵³.

Діяльності партійних та репресивно-каральних органів радянської влади оунівське підпілля протидіяло також шляхом проведення акцій індивідуального терору, спрямованих, насамперед, проти співробітників територіальних органів МВС-МДБ та їхньої агентури, бійців парамілітарних формувань, місцевого радянсько-партійного активу, ініціаторів та організаторів колгоспів, партійних та комсомольських осередків тощо. Такі операції проводилися проти конкретної особи або групи осіб із метою очищення терену від діяльності ворожого елемента та паралізування адміністративно-господарських заходів окупаційної влади. Інтенсивність та чисельність

⁴⁷ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49. – Арк. 354–355; Там само. – Т. 55. – Арк. 29–30.

⁴⁸ Там само. – Т. 49. – Арк. 356–357.

⁴⁹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49. – Арк. 358–359; Там само. – Т. 55. – Арк. 30; Там само. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 20. – Арк. 164; ДАЛО. – Ф. П-3. – Оп. 3. – Спр. 102. – Арк. 152.

⁵⁰ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49. – Арк. 348; Там само. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 20. – Арк. 7; Там само. – Спр. 24. – Арк. 96.

⁵¹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 16. – Арк. 266; Там само. – Спр. 23. – Арк. 235; Там само. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49. – Арк. 250; Архів УСБУ ЛО. – Спр. П-23685. – Арк. 60; Там само. – Спр. П-29385. – Арк. 19.

⁵² ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 17. – Арк. 238–239; Там само. – Спр. 19. – Арк. 201.

⁵³ Архів УСБУ ЛО. – Спр. П-27246. – Арк. 48; ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 31 (1960). – Спр. 18. – Арк. 293; Там само. – Спр. 19. – Арк. 104.

таких акцій збройного підпілля ОУН значно відрізнялися від періоду масової повстанської операції, коли в підпілля вистачало сил для активного проведення таких профілактичних заходів. Після 1946 р., із огляду на зміну тактики підпілля, зменшення його чисельності й, відповідно, можливостей, проводилася ліквідація лише найбільш злісних висулжників радянської влади, а також тих осіб, які могли завдати (або уже це зробили) шкоди націоналістичному підпіллю. У більшості випадків здійснення актів індивідуального терору відбувалося одночасно з іншими заходами та операціями підпілля – наскоками на колгоспи та «стрибків», знищення документації в сільських радах та ін.

Активне використання партизанських методів ведення боротьби збройним підпіллям ОУН Золочівської округи забезпечило йому збереження кадрів на тривале протистояння окупаційній владі, яке тривало в регіоні аж до кінця 1954 р.

Mykhailo Romaniuk. Forms and methods armed underground resistance of the OUN Zolochiv county to the Soviet totalitarian system in the late 1940s – early 1950s

Based on various sources, including documents of both underground resistance and the MGB this article analyzes main forms and methods by which nationalist underground of the OUN Zolochiv county fought against the Soviet occupation. The study is concerned with tactics of the Ukrainian liberation movement in the 1946–1953 and main directions of anti-regime resistance with an emphasis on propaganda and military activities of the armed OUN underground. An attempt is made to classify them. Using specific examples, the article highlights combat activities of insurgent units on the county territory.

Keywords: OUN, UPA, OUN Zolochiv county, NKVD, propaganda, printing house, tactics, leaflet, boyivka.